JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Räihä, Antti

Title: Mosaiikkimainen lomittunut varhaismodernin ajan yhteiskuntahistoria

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © Antti Räihä

Rights: CC BY 4.0

Rights url: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Please cite the original version:

Räihä, A. (2021). Mosaiikkimainen lomittunut varhaismodernin ajan yhteiskuntahistoria. J@rgonia, 19(38), 272-277. http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202202211584

J@RGONIA
- ELEKTRONINEN JULKAISU
ISSN 1459-305X
Julkaisija: Helan tutkijat ry.
© Antti Räihä

38/2021 http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202202211584

Mosaiikkimainen lomittunut varhaismodernin ajan yhteiskuntahistoria

Arvio teoksesta Toivo, Raisa Maria & Riikka Miettinen (toim.). *Varhaismodernin yhteiskunnan historia. Lähestymistapoja yksilöihin ja rakenteisiin*. Helsinki: Gaudeamus. 2021. 272 s. ISBN 978-952-345-122-3.

Antti Räihä

Varhaismodernin yhteiskunnan historia -artikkelikokoelman päämääränä on osoittaa erilaisten yhteiskuntahistoriallisten tapausesimerkkien avulla, miten 1500–1700-lukujen maailma ja (ruotsalainen) yhteiskunta näyttäytyivät ihmisille eri tavoin erimerkiksi syntyperästä, sukupuolesta, iästä, ammattiasemasta tai toimintakyvystä riippuen. Sen keskeinen tavoite on tarjota uusia näkökulmia ja metodologisia avauksia varhaismodernin yhteiskunnan tutkimukseen. Teos on mitä ilmeisimmin tarkoitettu vähintäänkin historiaa syvällisemmin tuntevan maallikon luettavaksi, jos ei suorastaan uusista tutkimusavauksista kiinnostuneiden historia-alan asiantuntijoiden kulutettavaksi. Populaarilukijan näkökulmasta teoksen teoreettis-metodologiset teemat jäävät haasteellisuutensa vuoksi etäiseksi.

Historiantutkimusta pitkälti 2000-luvun taitteeseen asti leimannut näkemys varhaismodernin ajan sääty-yhteiskuntien staattisuudesta, hierarkkisuudesta ja ”yhdenmukaisuudesta” – esimerkiksi sääty- ja ammattiryhmien näkökulmasta tarkasteltuna – saa teoksessa vastinparikseen termin *lomittunut yhteiskuntahistoria*. Varhaismodernin yhteiskunnan lomittuneisuus tai punoutuneisuus (*entanglement*) tarkoittaa teoksen artikkeleissa sekä yhteiskunnan kerroksellisuutta, pluralismia ja dynaamisuutta että intersektionaalisuutta ja identiteettien moninaisuutta erilaisine variaatioineen. Lähtökohtana on, että terminologinen avaus ja lomittuneen yhteiskuntahistorian näkökulman hyödyntäminen ennen kaikkea yhteiskuntaa alhaalta päin katsoessa tuottavat uutta tietoa varhaismodernista ajasta.

Varhaismodernin ajan yhteiskuntahistorian tiivistäminen yksien kansien väliin on vähintäänkin kunnianhimoinen tavoite, vaikka teoksen kirjoittajakunta koostuukin alan asiantuntijoista. Tiiviin johdannon jälkeen seitsemään itsenäiseen artikkeliin jakautuva teos tarjoaa lukijalle jo sisällysluetteloa silmäilemällä suuren variaation tutkimusaiheita. Tämän voi tulkita teoksen yhdeksi tavoitteeksi, sillä lomittuneisuuden tutkiminen kannustaa aihepiirien moniäänisyyteen. Jo artikkelien otsikkotasolta

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

paljastuu kuitenkin myös tekstejä yhdistäviä tekijöitä kuten esimerkiksi toimijalähtöisyys. Kuten teoksen johdannossa määritellään, yhteiskuntahistoria käsittää oikeastaan kaiken, mikä liittyy ihmisten ja yhteisöiden vuorovaikutukseen (s. 10). Lavean tutkimustehtävän vuoksi lukijaa olisi helpottanut ja kannustanut lukemaan edelleen se, että teoksen sisältämät artikkelit olisi kontekstoitu johdanto-osuudessa tiiviimmin kokonaisuudeksi tai kokonaisuuden osiksi. Näin siitäkin huolimatta, että teoksen lähtökohtana on välttää minkäänlaista aihepiirien lokerointia tai arvottamista (s. 18). Nyt takakannen lupaus ”Teos tarjoaa läpileikkauksen siitä, mitä varhaismodernin yhteiskuntahistorian tutkimus tällä hetkellä on ja mihin se on menossa” kuulostaa paljolta, sillä artikkelit muodostavat mosaiikkimaisen välähdyksen tai, kuten johdannossa (s. 17) todetaan, valikoiman lomittuneen yhteiskuntahistorian tutkimuksesta. Kysymys ei ole kuitenkaan merkittävästä poikkeuksesta tai puutteesta, sillä samankaltainen ”vaiva” leimaa yleisemminkin vastaavanlaisia artikkelikokoelmia.

Yhteiskuntahistoriaan kuuluu väistämättä mukaan myös valtion/kruunun olemassaoloon nojaava normatiivinen toimintaympäristö vähinäänkin yleisenä kontekstina. *Varhaismodernin yhteiskunnan historia* -teoksen johdannossa olisi voinut taustoittaa sen vuoksi vielä tarkemmin tuon ajan ruotsalaisen ja laajemmin eurooppalaisten komposiitti-/konglomeraattiyhteiskuntien toimintaa, rakenteita ja yksilöiden toimintamahdollisuuksia. Analyyttisempi katsaus tutkimustilanteeseen ja teoksen sijoittaminen tutkimuskentälle olisi ollut oiva lisä teoksen tematiikkaa heikommin tuntevalle lukijalle. Ruotsalaista sääty-yhteiskuntaa koskevan nykytutkimuksen tulkinnan muutos tarkoittaa muun muassa sitä, että näkemys ruotsalaisen Schering Rosenhanen *Hortus Regius* -teoksessaan (n. 1645) eri tavoin symbolisesti visualisoimasta varhaismodernin ajan yhteiskuntajärjestyksestä on muuttunut arkitodellisuudesta ajan normatiiviseksi ideaalikuvaksi. *Varhaismodernin yhteiskunnan historia* -teoksen rajauksiin liittyen johdanto-osuudessa olisi voinut lisäksi muistuttaa, että *lomittuneen yhteiskuntahistorian* nimissä varhaismodernin ajan ”suomalaisten” alamaisten toiminnan, vaikutteiden ja vuorovaikutuksen tutkimuksessa katseen voi suunnata nyky-Ruotsin ja läntisen Euroopan ohessa myös kohti Venäjää ja 1700-luvun kuluessa metropoliksi kasvanutta Pietaria.

(Pien)yhteisö, varhainen kansalaisuus ja yrittäjyys tutkimuskohteina

FT Tiina Miettisen artikkeli ”Sukua ja perhettä etsimässä”, FT Ella Viitaniemen artikkeli ”Varhaisen kansalaisuuden kehitys 1700-luvulla” ja FT Kaarle Wirran artikkeli ”Yrittäjyys ja yhteiskunta 1600-luvulla” muodostavat teoksessa eräänlaisen kokonaisuuden. Ne kuvaavat jokainen sitä, kuinka erilaisia varhaismodernin ajan *tutkimuskohteita* voidaan analysoida lomittuneen yhteiskuntahistorian kautta. Miettinen selvittää tekstissään, kuinka, miksi ja kenen toimesta varhaismodernin ajan perhe on määritelty eri aikoina. Tehtävä on haastava, sillä kuten Miettinen muun muassa toteaa, ”aatelisten perhekäsitys oli erilainen kuin mäkitupalaisten” (s. 74). Toisaalta käytettävissä olevien lähdeaineistojen sukupuolittuneisuus lyö vahvan leiman perhe- ja sukuhistorialliseen tutkimukseen. Tutkimuskirjallisuuteen vankasti tukeutuva teksti jättää hieman avoimeksi sen, mitä uutta tekstillä pyritään tuomaan tutkimuskentälle.

Ella Viitaniemi käsittelee varhaista kansalaisuutta 1700-luvun lomittuneen yhteiskunnan kontekstissa. Teksti herättää kysymyksiä esimerkiksi kansalaisuus-termin (*medborgare*) käytöstä 1700-luvun (suomalaisen) maataomistavan talonpoikaisväestön kontekstissa ja siitä, että kansalaisuus määritetään normatiivisten oikeuksien ja poliittisen osallistumisen kautta. Entä termin kulttuurinen tai sukupuoliulottuvuus? Käsitehistoriallisesti olisi ollut mielenkiintoista saada tarkempaa tietoa aikalaisterminologiasta ruohonjuuritasolla, miten esimerkiksi 1800-luvun taitteen Vanhassa Suomessa käytetty käsite ”kansaborvali” suhteutuu tutkittuun varhaiseen kansalaisuuteen? Jens Lerbom (2017) on esimerkiksi löytänyt tutkimistaan 1780-luvun valitusaineistoista yhden esimerkin, jossa käytettiin *medborgare*-termiä. Lerbomin mainitsemassa tapauksessa jää kuitenkin epäselväksi, viittaako termi kaupungin vai valtakunnan ”jäsenyyteen”. Kansalaisuus-termin vahvempi kontekstointi osaksi aiempaa pohjoismaista tutkimusta olisi ollut tarpeellinen lisä artikkeliin, samoin *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) olisi voinut olla terminologisen tarkastelun avuksi. Toteamus (s. 163) 1700-luvun aikana tapahtuneesta asteittaisesta siirtymisestä passiivisesta alamaisuudesta kohti modernin ajan aktiivista kansalaisuutta yllättää myös lukijan: miksi alamaisuus määritetään passiivisena ja kansalaisuus aktiivisena ”poliittisena” olemassaolona? Joitain edellä mainituista kysymyksistä Viitaniemi sivuaa samaan aikaan toisaalla julkaistussa vastaavan kaltaisessa artikkelissaan (Viitaniemi 2021).

Kaarle Wirran artikkeli avaa yrittäjyyden ja varhaismodernin yhteiskunnan välistä vuorovaikutussuhdetta. Teksti jättää harmillisen paljon vastuuta lomittuneisuuden tulkinnasta lukijalle, sillä aiemman tutkimuksen referointi, jota tapahtuu useassa eri kohdassa, ja muutamat lähdeaineistoihin linkittyvät havainnot ajautuvat turhan kauas koko teosta yhteen sitovasta teemasta. Tekstin päättävä rinnastus nykyhetkeä leimaavan koronatilanteen ja varhaismodernin ajan yrittäjyyden välille tuntuu myös turhan etäiseltä. Anakronistisesta yrittäjyys-tutkimustematiikastaan huolimatta artikkeli on yksinkertaisuudessaan mielenkiintoinen ja sopii hyvin osaksi lomittunutta yhteiskuntahistoriaa. Tekstin näkökulmia olisi voinut kuitenkin syventää esimerkiksi varhaismodernin ajan yrittämiselle keskeisten privilegioiden näkökulmasta. Niiden kautta yksilöiden toimintamahdollisuudet ja valtion merkitys yrittäjyyden taustalla olisivat tarjonneet kurkistusaukon lomittuneeseen yhteiskuntahistoriaan.

Vastavuoroisuus, liikkuvuus ja kokemus näkökulmina ja ilmiöinä

Lomittunut yhteiskuntahistoria toimii paitsi varhaismodernia aikaa käsittelevien tutkimusteemojen apuvälineenä ja kontekstina myös varsinaisena tutkimuskohteena. FT, dosentti Ulla Koskinen esittelee artikkelissaan ”Hyvää tahtoa ja hyödyn tavoittelua: vastavuoroisuuden tutkiminen historiassa” varhaismodernin ajan maailmaa vastavuoroisten verkostojen näkökulmasta. Tekstissä luotu lähestymistapa monipuolistaa nykyistä kuvaa varhaismodernista ajasta, kun vastavuoroisuutta tutkitaan koko yhteiskunnan kattaneena järjestyksenä. Koskinen esittää tekstissään myös tärkeän näkökulmaan liittyvän lähdekriittisen havainnon: vastavuoroisuuden tutkiminen ei kerro ja sovellu vain harmonisen yhteisö- ja vuorovaikutusideaalin (konsensus) vaan myös konfliktiin päättyneen vuorovaikutuksen tutkimukseen. Tulevan tutkimuksen selvitettäväksi jää kuitenkin se, miten vastavuoroisuusnäkökulma soveltuu esimerkiksi 1700-luvun talonpoikaisyhteisöjen kontekstiin.

Liikkuvuuden näkökulmasta varhaismodernin ajan lomittunutta yhteiskuntahistoriaa tarkasteleva FT Maija Ojala-Fulwood keskittyy tekstissään kahteen lähestymistapaan: elämänkulkumenetelmään ja intersektionaaliseen analyysiin. Näiden soveltaminen kahteen esimerkkitapaukseen tekee selväksi, että liikkuvuus oli osa varhaismodernia aikaa. Tutkimus on väistämättä riippuvainen lähteistä, joten vaille vastausta jää kuitenkin vielä kysymys, minkälaisen empiirisen lisäarvon liikkuvuusnäkökulma tuo ”tavallisen” rahvaan elämän tutkimukseen. Joka tapauksessa tutkimuskentän hieman laajempi tarkastelu osoittaa, että liikkuvuustutkimus erilaisine sivujuonteineen on tällä hetkellä ajankohtainen ja tutkimusteemana hyvin esillä.

FT Riikka Miettisen dis/abiliteettiin ja vammaisuuteen keskittyvä artikkeli lomittuu näkökulmiltaan yhteen professori Raisa Maria Toivon uskon(non) merkitystä yhteiskuntahistoriassa tarkastelevan artikkelin kanssa. Molemmat tekstit keskittyvät teemoihin, jotka ovat lomittuneen yhteiskuntahistorian keskiössä. Aihepiirien luonnehdinta vain varhaismodernin ajan ja sitä käsittelevän historiantutkimuksen taustalla vaikuttaviksi konteksteiksi tekisi niille vääryyttä, sillä kysymys on kaikkea toimintaa ja jokapäiväisesti elämää keskeisesti määrittäneistä tekijöistä. Kummassakin tekstissä on vahva (tamperelais)kokemushistoriallinen lähestymistapa tutkittuun teemaan. Samoin molemmat tekstit pitävät sisällään tuhdin paketin aikaisemmasta tutkimuksesta havaintoineen ja näkökulmineen, jotka johdattavat lukijaa syvemmälle teemaan.

Kriittistä tarkastelua täysin unohtamatta olisi lukija toivonut Miettisen artikkelissa vielä joitain tapausesimerkkejä, joiden kautta tutkimusteema olisi konkretisoitunut. Toivon itsessään syvällinen teksti puolestaan vaikuttaa ajoittain hieman etäiseltä teoksen muihin lähinnä varhaismodernin ajan Ruotsin valtakuntaan keskittyviin tutkimusteemoihin. Samoin sen tärkeät kokemushistorialliset havainnot hukkuvat hieman muiden tekstien alle. Toisaalta pitkät, monipolviset asioita yhdistelevät lauseet, kuten ”Koska uskossa ja uskonnossa on kysymys ajattelun ulottamisesta alueelle, jota ei normaalin empiirisen tai epistemologisen käytännön avulla voida todistaa – Pyhää Augustinusta mukaillen usko on vakuuttuneisuutta siitä, mitä ei voi nähdä – on representaation, empirian ja epistemologian kolmiodraama uskoon liittyvien kokemusten tutkimisessa todennäköisesti tavallista useammin keskeisessä osassa” (s. 146), saavat lukijan ajoittain epäilemään kykyään ymmärtää lukemaansa.

Lomittunut varhaismoderni yhteiskuntahistoria näkökulmana ja tutkimuskohteena

Varhaismodernin yhteiskunnan historia. Lähestymistapoja yksilöihin ja rakenteisiin on pääosin helppolukuinen teos, joka tarjoaa otannan varhaismodernin ajan yhteiskuntahistoriallisesta ja teoretisoituneesta tutkimuksesta tämän päivän Suomessa. Artikkeleita yhdistää lomittunutta varhaismodernia yhteiskuntaa koskevien erilaisten tutkimusavausten esittely empiiristen havaintojen jäädessä sivuosaan. Teoksen kirjoittajat ovat osin eri vaiheissa tutkijanurillaan, joten osa avauksista on väistämättä ”tuoreita”. Osa teemoista perustuu puolestaan jo pidemmällä tutkijanuralla muotoutuneisiin asiantuntemuksen ydinkohteisiin tai vähintäänkin niistä ponnistaviin sivupolkuihin (ks. esim. väitöskirjat Toivo 2006 / 2008; Koskinen 2011; Miettinen 2012). Yhteiskunnan lomittuminen tulee artikkeleissa esiin niin kontekstina,

lähestymistapana ja ilmiönä kuin myös kategorioina ja käsitehistoriallisena tarkasteluna. Artikkelien tietoisempi ryhmittely esimerkiksi kyseisten määritysten mukaan olisi helpottanut teoksen käytettävyyttä ja metodologista painoarvoa. Osassa artikkeleja yhteiskunnan lomittuneisuus nostetaan keskeisesti esiin, kun taas toisaalla lomittuneisuuden havainnointi lähinnä tekstejä taustoittavana kontekstina jää lukijan vastuulle.

Teos on mielenkiintoinen kattaus varhaismodernin ajan tutkimusta käsitteleviä artikkeleja. Se ei ole perinteisen tyylin historiatieteellinen julkaisu, mikä on osa teoksen viehätystä. Samalla teoksen ”tyylilajissa” piilee sen heikkous, toisin sanoen välähdyksenomaisuus. Teos sisältää eri tutkimusaiheista laajan kirjon artikkeleja, joista lukija voi poimia itselleen mielenkiintoisimmat tai hyödyllisimmät pelkäämättä, että jotain oleellista jää ymmärtämättä, mikäli ei lue kirjaa kannesta kanteen. Nykypäivän tehokkuusajattelumaailmassa tämä kuulostaa houkuttelevalta vaihtoehdolta omaksua uutta tietoa. Ulkoisesti kirja muistuttaa hämmentävän paljon Gaudeamuksen muutama vuosi sitten kustantamaa Antero Heikkisen teosta *Uuden aikakauden kynnyksellä. Elämä varhaismodernissa Euroopassa* (2018), joiden molempien kansia koristaa uuden ajan alun keskieurooppalaista elämänmenoa satiirisesti kuvaava renessanssiajan maalaus. *Varhaismodernin yhteiskunnan historia* -teos on hyvin käteen sopiva kokonaisuus. Se tarjoaa buffetpöydän tavoin jotain maistuvaa lähestulkoon jokaiselle varhaismodernista ajasta kiinnostuneelle – olipa hän sitten tutkija, opiskelija tai muuten historiatiedoiltaan valistunut kansalainen.

FT, Dos. Antti Räihä työskentelee yliopistotutkijana Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa hankkeessa *In search of corruption and bad governance practices: Swedish and Finnish experiences, ca 1614–1917 (CorGo)*.

Kirjallisuus

Heikkinen, Antero. 2018. *Uuden aikakauden kynnyksellä. Elämä varhaismodernissa Euroopassa.* Helsinki: Gaudeamus.

Koskinen, Ulla. 2011. *Hyvien miesten valtakunta. Arvid Henrikinpoika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa*. Bibliotheca historica 132. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lerbom, Jens. 2017. *Svenskhetens tidigmoderna gränser. Folkliga föreställningar om etnicitet och rikstillhörighet i Sverige 1500–1800*. Göteborg: Makadam.

Miettinen, Tiina. 2012. *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Acta Universitatis Tamperensis 1756. Tampere: Tampere University Press, http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8887-0 [Haettu 28.9.2021].

Toivo, Raisa Maria. 2006. *Mother, Wife and Witch. Authority and Status in Court Recod Narratives in early modern Finland*. Tampere: Omakustanne.

Toivo, Raisa Maria. 2008. *Witchcraft and gender in early modern society. Finland and the wider European experience*. Aldershot: Ashgate.

Viitaniemi, Ella. 2021. From subjects to rural citizens? The peasantry and political participation in the late 18th-century Swedish Realm. Teoksessa *Bringing the People Back In: State Building From Below in the Nordic Countries Ca. 1500*–1800, eds. Knut Dørum, Mats Hallenberg & Kimmo Katajala, 233–251. London: Routledge.